

І. Ю. Шепельська

ГЕНДЕРНІ ВІДМІННОСТІ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ МОВЛЕННІ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ

Гендерні відмінності в мові та мовленні є однією з найпопулярніших тем лінгвістичних досліджень. Тема гендерних відмінностей у мовах та культурах Сходу досліджувалася такими західними вченими, як Д. Кліфтон, Г. Шиманов, та Д. Таннен [більше див.: Tamaoka, Lim, Miyaoka, Kiyama 2010, 2–6].

З перших років життя, коли людина починає розмовляти, гендерна мовна самоідентифікація стає одним з ключових моментів у розвитку індивідуальності, оскільки основною функцією мовлення є обмін соціальною інформацією. Відомо, що основні напрями інформації, які передаються від мовця слухачеві, різняться залежно від статі [Dunbar, Marriott, Duncan 1997, 231–246]. Дослідження гендерних відмінностей мовлення та культури поведінки дає змогу глибше зрозуміти менталітет народу, мова якого досліджується.

Варто зауважити, що такі відмінності важливі при викладанні мов студентам. Орієнтація на гендер реципієнта, якому викладається матеріал, допомагає передавати студентам повну та найбільш релевантну інформацію. З точки зору перекладу текстів офіційно-ділового стилю, урахування гендерних відмінностей мови допомагає повніше зрозуміти мовну ситуацію та ролі мовців на момент перекладу. У цій статті мова піде про стандартизовану японську мову – діалект Токіо.

Як Китай та Корея, Японія перебувала під величезним впливом конфуціанських ідеалів. Конфуціанство переважно зосереджено навколо сім'ї. Чоловіки є володарями, жінки ж є берегинями в домі та переважно займаються сім'єю.

Позиція жінки в Японії кардинальним чином змінювалася вже протягом сторіччя, і ці зміни відбуваються й зараз. Все більше японок обирають кар'єрний ріст замість родини, отже, офіційно-діловий стиль мовлення також зазнає змін та активного розвитку з точки зору гендерних відмінностей, незважаючи на те, що він є максимально стабільним стилем мовлення [Kobayashi 2013]. На сьогоднішній день не тільки в Японії, а й по всьому світу гендерні аспекти мовлення мають тенденцію до швидких змін, саме через це їхнє дослідження є надзвичайно актуальним як для викладання, так і для перекладу. У дослідженні будуть розглянуті гендерні зміни як у розмовному, так і в офіційно-діловому мовленні. Також буде розглянуто стан гендерних відмінностей у мовленні залежно від віку мовців.

Метою дослідження є узагальнене вивчення ситуації стосовно гендерних відмінностей у розмовному та офіційно-діловому стилях японської мови і пошук перекладацької та викладацької користі від зроблених висновків.

Протягом періоду Мейдзі жінки виховувалися “гарними жінками та мудрими матерями” згідно з ідеологією конфуціанства. Саме тому на державному рівні жінки заохочувалися до використання жіночнішого мовлення та поведінки з метою модернізації Японії. Головна мета – укріплення концепту “чоловічого правління” та “жіночого підкорення” – втілилася в докорінні зміни та кардинальну різницю в гендерних аспектах японського мовлення.

Така тенденція до використання м'якшої та ввічливішої мови, скромності та підкорення чоловікові в японській мові називається 女らしさ *onnarashisa* (яп. жі-

ночність). Низький тон мовлення особливо притаманний для жіночого мовлення у зв'язку з тим, що він допомагає робити мовлення більш елегантним та зрілим. 女の魅力は話し方次第 *onna no miryoku wa hanashi katashidai* – “яп. Краса жінки – в тому, як вона говорить” – кажуть японці. У цьому вислові відображене ставлення японців до ідеалу жіночності та мудрості. Мовлення, на думку японців, стає красивішим та справляє враження навченості за допомогою його “прикрашання” – додавання часток お o та ご go.

Останні лінгвістичні дослідження відзначають тенденцію до відходження “жіночих” та “чоловічих” слів в офіційно-діловому стилі японської мови на другий план, тобто нівелювання різких гендерних відмінностей у лексичних одиницях. Пов'язано це, звісно, з активною позицією жінки в підприємницькій діяльності та бізнесі. Однак японки зізнаються, що при спробах працевлаштування, навіть сьогодні, коли гендерна рівність має під собою потужне юридичне забезпечення та прописані пункти посадових інструкцій, вони зіштовхуються з нерівністю, коли перевагу віддають чоловікам [Hidashi 2006]. Багато таких жінок стають приватними підприємцями. Як ми можемо бачити зараз, створюється велика кількість фондів та організацій з допомоги жінкам-підприємцям у “країні, де домінують чоловіки”. Тож можна зробити висновок, що офіційно-ділове японське мовлення до цих пір пронизане гендерними відмінностями, однак ця ситуація має тенденцію до швидкого спаду на найближчі кілька років. Проте варто все одно пам'ятати про неосмислені гендерні відмінності в мовленні не тільки японців, а й людини в цілому.

Жіноче мовлення в японській мові має назву 女性語 *joseigo* (яп. жіноче мовлення), чоловіче мовлення ж має назву 男性語 *danseigo* (яп. чоловіче мовлення). Обумовлені гендерні відмінності японського мовлення не граматичною категорією, а саме гендерними ролями в суспільстві, отже, відмінності помітні переважно в лексичному шарі мовлення. На сьогоднішній день гендерні відмінності мовлення мають тенденцію до осмисленості. Це можна побачити з декількох аспектів: 1) осмислене уникання гендерних відмінностей в офіційно-діловому мовленні; 2) осмислене використання “жіночої” та “чоловічої” лексики при вільному спілкуванні в розмовному стилі мовлення [田林 2003, 98–102]. Нижче ми розглянемо обидва аспекти детальніше.

Великий вплив на японське мовлення сьогодні має європейський стиль життя. Подібно до Європи, японська молодь створює свої субкультури, які є синтезом європейських субкультур та японського розуміння життя. Як у мовленні європейських молодіжних субкультур, так і в мовленні японських основним механізмом самоідентифікації, окрім одягу та поведінки, є мовлення. Наведемо простий приклад мовної ідентифікації – для субкультури, яка має назву “Фрутс”, притаманне жіночне мовлення, адже переважно це жіноча субкультура, яка базується на яскравому одязі, величезній кількості прикрас та дещо спотвореній, “занадто жіночній” мові. Проте з просуванням Японії в бік вільної для самоідентифікації країни в неї почали потрапляти чоловіки, саме тому жіночне мовлення для чоловічої частини молоді сьогодні не дивне. Чоловіки, що цікавляться стилем життя цієї субкультури, не скажуть про себе грубе 俺 *ore* (яп. чоловіче “я”), а скоріше замінять його на більш нейтральне 私 *watashi* (яп. нейтральне “я”). Не дивним буде також і осмислене використання чоловіками займенника あたし *atashi* (яп. жіноче “я”), що не обов'язково буде пов'язано з орієнтацією чоловіка, проте висвітлить його як, по-перше, члена субкультури, по-друге, як м'яку людину [Okamoto 1995, 297–325]. Навпаки, жінкам-учасникам субкультури “віжуал кей” притаманне більш грубе – чоловіче мовлення. Тобто більш жіночні, “м'які” слова в таких випадках замінюються грубішими та жорсткішими чоловічими відповідниками.

В офіційно-діловому мовленні такі заміни, звісно, є недопустимими, а нівелювання гендерних відмінностей можна побачити вже із застосування нейтрального займенника 私 *watashi* (яп. нейтральне “я”) як жінками, так і чоловіками. Мовлення

офіційно-ділового стилю в цілому є переважно нейтральним. Можна також помітити, що деякі “жіночі” форми слів є нормами в офіційно-діловому мовленні.

Прикладами таких дифузій між чоловічим та жіночим мовленням можуть бути форми закінчення речень в офіційно-діловому стилі. Наприклад, форми *だ da* (яп. стверджувальна частка), *だろう darou* (яп. можливо), *かい kai* (яп. питальна частка), *ぞ zo* (яп. підсилювальний елемент, напр. знак оклику) є типовими для закінчення речень у чоловічому мовленні. Форми *わ wa* (яп. жіноче закінчення речення), *わよ wa yo* (яп. стверджувальна частка), *でしょう deshō* (яп. питально-стверджувальна частка) притаманні жіночому мовленню [延与 2012, 52–70]. Чоловічому стилю властиве також і скорочення слів шляхом скорочення останніх букв та розтягування *え e* в кінці. Наприклад: *たかい* → *たけえ takai* → *takee* (яп. високий), *きたない* → *きたねえ kitanai* → *kitanee* (яп. брудний). Жіночі форми ввічливіші, в той час як чоловічі – коротші та грубіші навіть на слух. Проте жіночі форми закінчення речень використовуються в офіційно-діловому мовленні обома статями, чоловічі ж є більш розмовними.

Вагому різницю можна побачити також і в прикметниках японської мови. На відміну від прикладів, наведених вище, прикметники, які характеризують жінок, не можуть бути використані щодо чоловіків, та навпаки. Яскравими прикладами таких слів є: *かっこいい kakkoii* (яп. красивий) та *きれい kirei* (яп. красива). Такі слова можуть набувати навіть образливого значення, якщо вживані неправильно.

Можна зробити висновок, що до гендерної рівності в мовленні розмовний та офіційно-діловий стилі мовлення Японії йдуть різними шляхами – узагальнюючим та дифузійним.

Шлях “працюючих” жінок у Японії дістав активний розвиток у 1980-х роках. Через природну скромність японок юридична сторона питання запрацювала лише в 1986 році, коли були прийняті перші закони про захист працюючих жінок. Зазначають, що до сьогодення становище жінки в японському бізнес-середовищі не є рівним з чоловіками.

Сьогодні середній річний дохід жінок у Японії на 40 відсотків нижчий, ніж дохід чоловіків, отже, хоча роль жінки дедалі більше прирівнюється до ролі чоловіка, певна дискримінація на робочому місці все ще існує. Жінки виконують легші та менш важливі завдання на роботі та не повертаються на роботу після заміжжя або народження дітей. У Японії становище жінки активно обговорюється, а на роботодавців здійснюється тиск із метою змінити ситуацію. Жінки із Заходу, які працюють у Японії, стикаються з великими проблемами при спробах керувати своїми колегами чоловіками, особливо якщо між ними є різниця у віці.

Феномен входу жінок у вищі навчальні заклади та відкладення моменту укладання шлюбу бере початок із впливу аналогічного досвіду Європи [David 2015]. Історично “чоловічими” аспектами мовлення та поведінки в цілому вважалися “активність” та “інтелектуальність”. Жінкам відводилися риси “елегантності” та “піддатливості”. Виходячи з опитування, в якому брала участь велика кількість студентів, чоловіків та жінок віком 26–50 років, ці історичні поняття на сьогоднішній день мають тенденцію до кардинальних змін [延与 2012, 52–70].

Японські дослідники гендерних відмінностей саме в офіційно-діловому мовленні наводять такі характеристики притаманних обом статям рис:

Риси, притаманні жінкам	Риси, притаманні чоловікам
Використання м'яких форм мовлення	Використання грубих форм мовлення
Вживання шанобливих суфіксів	Бажання якомога скоріше позбутися шанобливих суфіксів
Ввічливе мовлення	Зменшений ступінь ввічливості
Використання уточнювальних питань	Уникання уточнень та максимальна скороченість діалогу
Використання лексики, притаманної жінкам	Використання лексики, притаманної чоловікам

Дослідження іноземних лінгвістів, які займалися вивченням поведінки японців та корейців різної статі віком від 18-ти до 30 років, підтвердило гіпотезу про те, що жінки не тільки ввічливіші, а й м'якші у спілкуванні [Tamaoka, Lim, Miyaoka, Kiyama 2010, 28–32]. Ці лінгвістичні характеристики переважно пов'язані з психологією. Як результат, виражаються вони переважно в поведінці. Поведінка, емоційність та психологічне ставлення до мови добре відображені в таких прикладах:

1	Жін.	わあ、感激だわ！	<i>Waa, kangeki da wa!</i>	яп. Ура! Було б неймовірно!
	Чол.	感激だよ！	<i>Kangeki da yo!</i>	яп. Було б непогано!
2	Жін.	ホントに素敵な夜ね。	<i>Hontou ni sutekina yoru ne!</i>	яп. Наскільки ж чудовий вечір!
	Чол.	いい夜だね。	<i>Ii yoru da ne.</i>	яп. Гарний вечір.
3	Жін.	まあ、素晴らしい眺め！	<i>Maa, subarashii nagame!</i>	яп. Господи, який чудовий краєвид!
	Чол.	へえ、いい眺めだな！	<i>Hee, ii nagamedana!</i>	яп. Гарний краєвид!
4	Жін.	まあ、どうしましょう。	<i>Maa, doushimasho?</i>	яп. Матінко, що ж робити?
	Чол.	どうしたらいいかな。	<i>Dou shitara ii kana.</i>	яп. Що б краще зробити...

Офіційно-ділове мовлення обумовлює для мовця певне середовище з особливими порядками та правилами. Чоловіки, яким не властиво перебувати під тиском, намагаються зробити таке середовище більш комфортним для себе. Через це їм властиве бажання позбутися шанобливих суфіксів якомога скоріше, переводячи співрозмовника на свій рівень ввічливості. Жінки, які асоціюються з пасивністю та піддатливістю, вживають шанобливі суфікси, щоб неявно домінувати своєю, часом надмірною, ввічливістю. Також не можна сказати, що на сьогоднішній день такі поняття, як “чоловічі” та “жіночі” слова, повністю зникли з ужитку японців [Okamoto 1995, 297–325].

Дослідники японського університету Хоккайдо наводять таку статистику гендерних відмінностей: 1) лінгвістичне висловлення прохань про надання допомоги та іншого характеру властиве переважно жінкам; 2) уточнювальні питання властиві як чоловікам, так і жінкам у відсотковому співвідношенні 30 % на 70 %; 3) пропозиція про надання допомоги переважно притаманна чоловікам [延与 2012, 52–70]. Японські дослідники доходять висновків, що гендерні відмінності не зникають, скоріше гендерна лексика зникає, а психологія поведінки залишається незмінною. Таким чином, жіноче офіційно-ділове мовлення перестає бути взірцем елегантності, проте залишається ввічливим. Чоловіче офіційно-ділове мовлення стає м'якшим, але не стає менш наполегливим.

Щодо психології мовлення науковці Н. Дункан, Р. Дунбар та А. Марріотт після ретельних досліджень визначили, що основними темами для спілкування в жінок є особистий досвід та подальші перспективи в різних сферах, у чоловіків же основною темою виявилися розмови про себе. Варто зазначити, що вчені наполягають на тому, що теми розмов як у жінок, так і в чоловіків змінюються залежно від того, чи присутня в мовній ситуації людина протилежної статі [Dunbar, Marriott, Duncan 1997, 231–246].

Висновки з досліджених матеріалів можна розділити на декілька пунктів: 1) гендерні відмінності в розмовному та офіційно-діловому стилях японської мови насправді мають тенденцію до змін; 2) зміни полягають у зникненні специфічних японських слів “жіночих” та “чоловічих”; 3) психологія поведінки не змінюється в бік повного нівелювання. Ще одним важливим висновком є те, що дослідження щодо гендерних змін у японському мовленні не можуть буди релевантними апріорі, адже з кожним днем країна стає сприйнятливою до синтезу з іншими, більш розкутими в гендерному аспекті культурами. Через це як офіційно-ділове, так і розмовне мовлення щодня зазнає великих змін. Саме тому дослідження цієї теми

мають постійно поновлюватися, особливо це стосується вітчизняних вчених, адже серед досліджень українських науковців релевантної інформації щодо гендерного стану японського мовлення немає.

Оскільки викладання японської мови та й викладання в цілому – переважно жіноча професія, для тих, хто навчається, мова проходить певні гендерні фільтри. Окрім того, варто зазначити, що навчання ділової японської базується на викладанні ввічливого стилю базових рівнів. Через це мовлення іноземців чимось схоже на жіноче. М'яке, деколи надмірно ввічливе та із застосуванням великої кількості уточнювальних питань, воно нагадує жіноче японське мовлення.

Підводячи підсумки досліджень стосовно гендерних відмінностей, слід зауважити, що важливими виявилися не тільки викладацькі та перекладацькі, а й статистичні аспекти. По-перше, для викладання важливим є обмін викладачами між вишами та мовними курсами. У процесі навчання студенти мають чути та відчувати мовлення як чоловіків, так і жінок, адже це навчить їх сприймати гендерні відмінності в мовленні та застосовувати мовні форми гендерної самоідентифікації. По-друге, важливим є підбір розмовників, які допоможуть іноземцям детермінувати слова, котрі різняться залежно від статі мовця; І, нарешті, не менш важливим є написання статей та створення статистичних даних, що допомагають відстежувати зміни в гендерних відмінностях японського мовлення. Найвагомим укладання таких статистичних документів є саме для офіційно-ділового мовлення, адже кількість ділових зв'язків між Японією та Україною з кожним роком збільшується, підготовка спеціалістів з перекладу становить вагомий ланку в цьому процесі. Необхідно відстежувати зміни та вчасно використовувати їх у викладанні і не допускати старіння навчальних матеріалів з плином часу.

ЛІТЕРАТУРА

Dunbar R. I. M., Anna Marriott, and N. D. C. Duncan. Human Conversational Behavior. Human Nature. Vol 8. New York, 1997.

Hidashi Judit. 日本語教育とジェンダー——教師の立場から パネリスト 佐々木瑞枝・宇佐美まゆみ・水本光美 ディスカサント 門倉正美. 日本語教育国際研究大会 学会誌（日本語とジェンダー）7号 2006. Print.

Katsuo Tamaoka, Hyunjung Lim, Yayoi Miyaoka and Sachiko Kiyama. Effects on gender-identity and gender-congruence on levels of politeness among young Japanese and Koreans // Journal of Asian Pacific Communication 20:1. John Benjamins Publishing Company, 2010.

Shigeko Okamoto. 'Tasteless' Japanese: Less Feminine Speech Among Young Japanese Women // Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Self / Ed. Kira Hall and Mary Bucholtz. New York, 1995.

Takehiko Kobayashi. Kyoko Okutani Helps Women Start Businesses, Skirting Japan's Gender Gap // The Christian Science Monitor. N.p., 2013. – <https://www.pinterest.com/pin/198862139769492753/>

Victor David A. Japan, Doing Business // Reference for Business. N.p., 2015. – <http://www.referenceforbusiness.com/encyclopedia/Int-Jun/Japan-Doing-Business-in.html>

田林 葉. ジェンダー、地域、年齢などによる差異と「正しい」日本語の規範. 政策科学 (2003).

延与 由美子. '若い世代の尊敬語・謙譲語使用意識とジェンダーに関する一考察'. 北海道大学留学生センター紀要 = Journal of International Student Center, Hokkaido University. Vol. 16. 2012.